

ULUSLARARASI KARS ALİMLERİ SEMPOZYUMU TAM BİLDİRİLER KİTABI

INTERNATIONAL SYMPOSIUM
OF THE SCHOLARS OF KARS
PROCEEDINGS

ISBN: 978-605-7539-52-6

1. BASKI: Aralık 2018

©Tüm hakları yazarına aittir.
Yazarın izni alınmadan kitabın tümünün veya bir kısmının
elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, çoğaltılması yapılamaz.

EDİTÖRLER

Dr. Öğr. Üyesi. Alparslan KARTAL
Ahmet EKİNCİ

EDİTÖR YARDIMCISI

Öğr. Gör. Serdarhan CİHANGİRL

KAPAK TASARIMI

Öğr. Gör. Serdarhan CİHANGİRL

YAYIN - BASKI

SONÇAĞ MATBAACILIK LTD. ŞTİ.

İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı No.: 48/48-49

İskitler 06070 ANKARA T: (312) 341 36 67

www.soncagyayincilik.com.tr · soncagyayincilik@yandex.com

İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı No.: 48/48-49

İskitler 06070 ANKARA T: (312) 341 36 67

www.soncagyayincilik.com.tr · soncagyayincilik@yandex.com

TEFSİRÜ'L-MÜŞKİLÂT VE KÂŞİFÜ'L-UĞLÛTÂT ADLI ESERİ BAĞLAMINDA OSMAN B. DAVUD EL-KARSÎ'NİN TEFSİRCİLİĞİ

Muhammed Selman ÇALIŞKAN^a

ÖZET

Osman b. Davud 1100/1689 senesinde dünyaya gelmiş Karslı bir Osmanlı âlimidir. Kars'a nisbeti eserlerinde bizzat kullandığı "el-Karsî" nisbesinden anlaşılmaktadır. Daha sonra Erzenu'r-Rûm (Erzurum)'a ve Kostantiniyye (İstanbul)'ye yerleştiği bilinmektedir. Kırk yaşında telif ettiği *Tefsîru'l-Müşkilât ve Kâşifü'l-Uğlûtât* adlı eserini Kostantiniyye (İstanbul)'de ikmal etmiş olmasına bakılırsa kırklı yaşlarında İstanbul'da ikamet ettiği söylenebilir. Babasının adının Davud olduğunu eserlerinde kendisi belirtmektedir. Bursalı Mehmed Tahir *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde *Emsile* şârihi Davud el-Karsî (v. 1169/1756)'nin müellifimizin babası olduğuna dair bilgi zikretmekte, sonraki araştırmalarda da bu bilginin tekrar edildiği görülmektedir. Ancak Davud el-Karsî'nin doğumunun 1099/1688 olduğuna dair bilgiler dikkate alındığında Osman el-Karsî ile Davud el-Karsî arasında baba oğul münasebetinin olamayacağı anlaşılmaktadır. İsmail Paşa *Hediyetü'l-Ârifin*'de Osman el-Karsî'nin 1188/1774'te vefat etmiş olduğunu zikretmektedir. *Miftâhu'l-Fâtiha* ile *Tefsîru'l-Müşkilât ve Kâşifü'l-Uğlûtât* müellifimizin bilinen eserleridir. 30 yaşında (1130/1717) kaleme aldığı *Miftâhu'l-Fâtiha*'nın içeriğinden *Tefsîru'l-Müşkilât*'ın girişinde bahsetmesi sebebiyle bazı muâsır araştırmacılar -İsmail Paşa'nın *Îzâhu'l-Meknûn*'da eserin başlangıç cümlelerini zikretmesine rağmen- *Tefsîru'l-Müşkilât*'ın *Miftâhu'l-Fâtiha* olduğunu zannetmiştir. *Tefsîru'l-Müşkilât ve Kâşifü'l-Uğlûtât*, Veliyyüddîn Cârullah'ın Muhyiddîn el-Kâtî'nin Mantık ilmine dair kaleme aldığı eserine yazdığı hâşiyenin baş taraflarında mecûsilerin, senevîlerin ve Üzeyir Allah'ın oğlu diyen Yahudilerin ehlikitaptan sayılamayacağına dair zikrettiği yanıltıcı bilgilere (uğlûtât) reddiye olarak kaleme alınmıştır. Cârullah'a ait ilgili ibare eserin başında bir bütün olarak zikredildikten sonra cümleler halinde 14'e ayrılmış ve teker teker ele alınmıştır. "قول/kavl" olarak zikredilen bu 14 ifade 14 "قبس/kabes" ile izah edilmektedir. 14 *kavl* ve *kabes* çiftinden müteşekkil bu bölümden sonra ise 14 *kabesi* açımlayan 14 "تنبيه/tenbîh" gelmektedir. Bu tenbîhlerde daha çok *kabes* kısmında zikredilen kavram ve ifadelerle dair başta tefsir kaynakları olmak üzere muhtelif eserlerden istifade ile geniş izahatta bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Osman b. Davud, el-Karsî, Tefsîru'l-Müşkilât, Ehli kitap.

^a Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, mscalisikan@istanbul.edu.tr

UTHMAN IBN DAWOOD AL-QARSI'S TAFSEER METHOD IN THE CONTEXT OF HIS BOOK TAFSEER AL-MUSHKELĀT WA KĀSHEF AL-UĞLŪTĀT

Abstract

Uthman ibn Dawood was born in 1100/1689. He is one of the scholars of Kars (a city located in northeastern Turkey). Because in his works he mentions his name as “Uthman ibn Dawood al-Qarsi” (عثمان بن داود القرصي). He also lived in Erzurum (a city located in northeastern Turkey) and Constantinopolis (Istanbul). He wrote his work *Tafseer al-Mushkelāt wa Kāshef al-Uğlūtāt* (تفسير المشكلات وكاشف الاغلوطات) in Istanbul at the age of 40. So it can be said that Uthman ibn Dawood lived in Istanbul for forty years. Bursali Mehmed Tahir mentions in his book *Ottoman Authorities* that Dawood al-Qarsi (d. 1169/1756) who writer of *Sharh al-Amselah* (شرح الأمثلة) is father of Uthman al-Qarsi who writer of *Tafseer al-Mushkelāt*. But Dawood was born in 1099/1687. Uthman and Dawood were born almost the same year. It is therefore impossible for Dawood to become the father of Uthman. Uthman died in 1188/1774. His known works are *Meftāh al-Fātiha* (مفتاح الفاتحة) and *Tafseer al-Mushkelāt*. At the introduction of *Tafseer al-Mushkelāt*, he mentions the work *Meftāh al-Fātiha* that he wrote at the age of 30. For this reason, some researchers have mentioned this book in their works as *Meftāh al-Fātiha*. *Tafseer al-Mushkelāt* was written to reveal the inaccuracy of some of the information that a man named Valiyyuddin (ولى الدين) mentioned in the first part of his work. In this work Valiyyuddin claims that Majus and Jewry is not ahl al-Kitāb (people of the divine book). These expressions of Valiyyuddin were mentioned in full at the beginning of *Tafseer al-Mushkelāt*. Then these expressions are divided into 14 sentences. These 14 sentences are mentioned under headings *qawl* (قول). It is explained by 14 *qawl*, 14 *qabas* (قبس) in the work. The *tanbeeh* (تنبيه) titles in the last part of the work reveal the concepts mentioned in *qabas* titles. Especially in *tanbeeh* titles, there are extensive explanations with various Tafseer Books.

Key Words: Tafseer, Uthman ibn Dawood, al-Qarsi, Tafseer al-Mushkelāt wa Kāshef al-Uğlūtāt, Ahl al-Kitāb.

1. HAYATI

Müellifimiz ismini “Osmân b. Dâvud el-Karsî el-Erzenu’r-Rûmî (عثمان بن داود القرصي) (الارزن الرومى)” şeklinde zikretmektedir.¹ Bu künyeden hareketle Osman el-Karsî’nin babasının adının Dâvud olduğu anlaşılmaktadır. Bağdatlı İsmail Paşa ise müellifimizin ismini dedesi ve dedesinin babası ile birlikte “Osmân b. Dâvûd b. Muhammed b. Ahmed el-Karsî er-Rûmî el-Hanefî” şeklinde zikretmektedir.² İsmail Paşa’nın kaydettiği bu künyenin, müellifimizin

¹ Osman b. Davud, Tefsîru’l-Müşkilât ve Kâşifü’l-Uğlūtāt, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi (=İÜ), nr. A 1892, vr. 1b, 127a; Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi - Burdur İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu (=K), nr. 15 Hk 377/4, vr. 86b.

² Bk. Bağdatlı İsmail Paşa, Hediyyetü’l-Ârifin: Esmâu’l-Müellifin ve Âsâru’l-Musannifin, y.y., Müessesetü’t-Târîhu’l-Arabî, t.y., 1: 659; İzâhu’l-Meknûn fi’z-Zeyli alâ Keşfi’z-Zunûn, Beyrut, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, t.y., 1: 310. Kehhâle’nin de bu kayıtları tekrar ettiği görülmektedir. Bk. Ömer Rıza Kehhale, Mucemu’l-Müellifin: Terâcimü Musannifi’l-Kütübi’l-Arabiyye, y.y., Müessesetü’r-Risâle, t.y., 2: 359.

Emsile şârihi Davud b. Muhammed el-Karsî (v. 1169/1756)'nin oğlu olduğuna dair bilgiye istinad ettiği anlaşılmaktadır. Bu bilgi de en erken Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde yer almaktadır. Bursalı, Davud-ı Karsî'nin terceme-i hâlinde şunları kaydetmektedir:

“Davud el-Karsî ... 1160 kûsûr tarihinde Birgi'de irtihâl ederek Birgivî Mehmed Efendi merhûmun yanına defnedildi. Mahdûmu Ömer Efendi'nin de beraberinde medfûn olduğu sengi mezarından anlaşılmaktadır. Osman Efendi isminde olan diğer mahdûmunun da '*Tefsîru'l-Müşkilât ve Kâşifü'l-Uğlûtât*' ve '*Miftâhu'l-Fâtîha*' isimlerinde eserleri vardır.”³

Ancak Davud b. Muhammed el-Karsî hakkında yapılmış son çalışmalar, onun doğum yılını Âkifzâde el-Amâsi'nin *el-Mecmû' fi'l-Meşhûd ve'l-Mesmû'* adlı eserinde verdiği bilgilerden hareketle 1099/1688 olarak tespit etmektedir.⁴ Osman b. Davud'un doğum tarihi de kendisinin bizzat beyanı ile 1100/1689 (İÜ 1b, 4b; K 87a)⁵ olduğuna göre bu iki zatın arasında baba oğul münasebetinin olamayacağı ortaya çıkmaktadır.⁶

Osman b. Davud'un “el-Karsî” nisbesinden hareketle Kars'ta dünyaya geldiği ve bir müddet orada yaşadığı söylenebilir (İÜ 1b, 127a; K 86b).⁷ Kendisinin “el-Karsî” nisbesinden sonra “el-Erzenü'r-Rûmî (الارزن الرومى)” nisbesini zikretmesi, bir süre sonra Kars'tan ayrılıp Erzenü'r-Rûm (Erzurum)'da⁸ ikamet etmeye başladığını göstermektedir (İÜ 1b, 127a; K 86b). Osman b. Davud'un el-Erzenü'r-Rûmî şeklinde kaydettiği nisbesi *Hediyetü'l-Ârifîn, İzâhu'l-Meknûn* ve *Mucemu'l-Müellifîn*'de er-Rûmî (الرومى) şeklinde zikredilmektedir.⁹ Ancak Osman b. Dâvud'un eserlerinde bu şekilde bir nisbe bulunmamaktadır. Bunun, Anadolu coğrafyasında yaşayanlara Rûmî isminin ıtlak edilmesi¹⁰ ile alakalı olduğu kanaatindeyiz.¹¹ Osman el-Karsî

³ Bursalı, Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1333 (h.), 1: 309.

⁴ Gökhan Sebati Işkın, “Dâvûd el-Karsî ve Şerhu İzhârî'l-Esrâr'ı” (Basılmamış doktora tezi), İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000, s. 43.

⁵ Ayrıca bk. Kehhale, *Mucemu'l-Müellifîn*, II, 359. Bağdatlı İsmail Paşa ve Ömer Rıza Kehhâle'nin de Osman b. Davud'un doğum yılını hicrî 1100 olarak zikrettikleri görülmektedir. Bk. İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, 1: 659; *İzâhu'l-Meknûn*, 1: 310; Kehhale, *Mucemu'l-Müellifîn*, 2: 359.

⁶ Müellifimiz Osman el-Karsî'nin, Dâvud el-Karsî'nin oğlu olduğuna dair Bursalı'nın zikrettiği hatalı bilginin son dönem çalışmalarında da sehven muhafaza edildiği görülmektedir. Bk. Yılmaz Özdemir, “Davud el-Karsî, Hayatı, Eserleri ve ‘Şerhu'l-Avâmîlî'l-Cedîd’ Adlı Eseri (Edisyon Kritik)” (Basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998, s. 5-6; Işkın, “Dâvûd el-Karsî ve Şerhu İzhârî'l-Esrâr'ı”, s. 51. Öte yandan İsmail Paşa'nın müellifimizin künyesinde dedesinin babası olarak zikrettiği Ahmed isminin kaynağı hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Bk. İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, 1: 659.

⁷ Ayrıca bk. İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, 1: 659; *İzâhu'l-Meknûn*, 1: 310; Kehhale (1905-1987), *Mucemu'l-Müellifîn*, 2: 359.

Osman b. Davud'un nisbesini bazen القارصى şeklinde elifsiz bazen de القارصى şeklinde elifle yazdığı görülmektedir. *Tefsîru'l-Müşkilât* adlı eserinin müellif nüshasında dahi aynı sayfada zikredilen iki Kars nisbesinden birini elifsiz diğerini elifli yazması dikkat çekicidir. Bk. Osman b. Davud, *Tefsîru'l-Müşkilât*, İÜ 1b, 127a; K 86b. Kars kelimesini Bursalı Mehmed Tahir de قارص şeklinde elifle kaydetmektedir. Bursalı Mehmed Tahir (1861-1925), *Osmanlı Müellifleri*, 1: 309.

⁸ Erzenü'r-Rûmî ifâdesinin Erzurum'u karşılaması hakkında bk. Cevdet Küçük, “Erzurum”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995, 11: 321.

⁹ İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, 1: 659; *İzâhu'l-Meknûn*, 1: 310; Kehhale, *Mucemu'l-Müellifîn*, 2: 359.

¹⁰ Bk. Casim Avcı, “Rum”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2008, 35: 225. Müellifimiz de Anadolu coğrafyasını “Rûm diyârı” olarak ifade etmektedir. Bk. Osman b. Davud, *Tefsîru'l-Müşkilât*, İÜ 9a.

Erzurum'dan sonra İstanbul'da da bulunmuştur. Bunu, *Tefsîru'l-Müşkilât* adlı eserinin telifini Kostantiniyye'de bitirdiğine dair eserin sonuna düştüğü şu kayıttan öğrenmekteyiz (İÜ 127a): "تَمَّ تَأْلِيفُ تَفْسِيرِ الْمَشْكَلَاتِ وَ كَاشِفِ الْأَعْلُوطَاتِ بِعَوْنِ مَنْ الْمَنَانِ وَ حَنَانَ الْحَنَانَ بِالْبَلَدَةِ الْقُسْطَنْطِينِيَّةِ الشَّهِيرِ بِالْبَلَدَةِ الرَّومِيَّةِ الْمُرَوَّخَةِ بِقَوْلِ بَلَدَةِ طَيِّبَةَ -٨٥٧- الْمَمْدُوحَةِ بِقَوْلِ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ التَّحِيَّةِ لِتَفْتَحْنَ الْقُسْطَنْطِينِيَّةَ فَلْنَعْمَ الْإِمِيرُ أَمِيرُهَا وَلْنَعْمَ الْجَيْشُ ذَلِكَ الْجَيْشُ "

“*Tefsîru'l-Müşkilât ve Kâşifü'l-Uğlûtât*’ın telifi, Mennân (olan Allah)’ın lütf u ihsânı ve (yine) Hannân (olan Allah)’ın merhameti ile belde-i rûmî diye meşhur olup ‘beldetün tayyibetün’ (Sebe 34/15) kavli(nin ebced hesabı) ile (hicrî) 857 (milâdî 1453) tarihi düşülen ve Hz. Peygamber (s.a.v.)’in ‘*Kostantiniyye elbette fetholunacaktır. Onu fethedecek komutan ne güzel komutan ve o ordu ne güzel ordudur*’ kavli ile methedilen Kostantiniyye beldesinde tamam oldu.”

Tüm bu bilgilerden hareketle Osman el-Karsî’nin Kars, Erzurum ve İstanbul’da ikamet ettiğini söyleyebilirsek de bu şehirlerdeki faaliyetleri ve ne kadar süre ikamet ettiği hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Buna dair elimizde bulunan tek bilgi 40’lı yaşlarda İstanbul’da bulunduğu ve *Tefsîru'l-Müşkilât*’ı burada tamamladığıdır (İÜ 127a). Ayrıca kaynaklar müellifimizin bir dönem Medine-i Münevvere’de de bulunduğunu zikretmektedir.¹²

Bağdatlı İsmail Paşa ve Ömer Rıza Kehhâle, Osman el-Karsî’nin vefatının 1188/1774 civarı olduğunu kaydetmektedirler.¹³ Karsî’nin 1100/1689’de doğduğu bilindiğine göre 88 yaşında vefat ettiği söylenebilir. Ancak nerede vefat ettiği ve nereye defnedildiğine dair bir bilgiye ulaşamadığımızı ifade etmeliyiz.

Müellifimizin ailesine dair herhangi bir bilgiye sahip bulunmasak da Gökhan Sebati Işkın, Mehmed Birgivî (v. 981/1573)’nin *el-Erbe’ün* adlı eserinin şerhi olan ve Birgivî ile Mehmed Akkirmânî (v. 1174/1760) tarafından kaleme alınan *Şerhu'l-Erba’in*¹⁴ 1798’de istinsah eden Mahmud b. Osman el-Karsî’nin müellifimizin oğlu olabileceğine dair bir kanaat zikretmektedir.¹⁵ Ancak bu bilgiler, zikri geçen müstensihin Osman b. Davud’un oğlu olduğunu söylemek için yeterli değildir.

¹¹ Her ne kadar yanlış bir nisbe olmasa da bu nisbenin kaynağının da -yukarıda izah edildiği üzere- Osman el-Karsî’nin Davud-ı Karsî’nin oğlu olduğuna dair hatalı bilgi olması muhtemeldir. Bk. İsmail Paşa, Hediyyetü'l-Ârifin, 1: 363, 659.

¹² İsmail Paşa, Hediyyetü'l-Ârifin, 1: 659; İzâhu'l-Meknûn, 1: 310; Kehhale, Mucemu'l-Müellifin, 2: 359. Hadis rivayetine dair bir icâzetnâmenin sonunda ismi zikredilen mücîzin (icâzeti veren kişinin) künye bilgilerinin (الفقيه عثمان بن محمد بن أحمد الفارصی الارضرومی) müellifimizinkine ile benzerliği dikkat çekicidir. Nitekim bu benzerlikten hareketle Işkın, icazetnameyi Osman el-Karsî’nin eserleri arasında zikretmiştir. Bk. Işkın, “Dâvûd el-Karsî ve Şerhu İzhârî'l-Esrâr’ı”, s. 51. Ancak görüldüğü üzere bu zatın babasının adı Muhammed/Mehmed iken, müellifimizin babasının adı -kendisinin de belirttiği üzere- Davud’dur. Öte yandan icazetname 1222/1807 tarihli olup bu tarih müellifimizin vefatından 40 sene sonraya tekabül etmektedir. Bk. Osman b. Muhammed, İcazetname, İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu, nr. 34 Ae Arabi 4228/1, vr. 2b.

¹³ İsmail Paşa, Hediyyetü'l-Ârifin, 1: 659; İzâhu'l-Meknûn, 1: 310; Kehhale, Mucemu'l-Müellifin, 2: 359.

¹⁴ Cemil Akpınar, “Dâvûd-i Karsî” md., Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ankara, 1994, 9: 29; Emrullah Yüksel, “Birgivi” md., Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ankara, 1992, 6: 194.

¹⁵ Işkın, “Dâvûd el-Karsî ve Şerhu İzhârî'l-Esrâr’ı”, s. 51. Ayrıca Mahmud Karsî adındaki bir müstensihin Seyyid Ahmed Efendi’ye ait Netfîcetü'l-Fetâvâ adlı eserini de 1818’de istinsah ettiği dair bir bilgi bulunmaktadır. Seyyid Ahmed Efendi, Netfîcetü'l-Fetâvâ, Milli Kütüphane-Ankara, Adana İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, nr. 01 Hk 521.

2. ESERLERİ

2.1. Miftâhu'l-Fâtiha

Osman el-Karsî'nin *Miftâhu'l-Fâtiha* adlı bir eserinin bulunduğunu *Tefsîru'l-Müşkilât*'ın giriş kısmındaki ifadelerinden öğrenmekteyiz.¹⁶ Aynı yerde *Miftahu'l-Fatiha*'yı 30 yaşında kaleme aldığını da kaydetmektedir (İÜ 1b, K 87a). Buna göre eserin 1130/1718'de telif edildiğini söyleyebiliriz.

Osman el-Karsî *Tefsîru'l-Müşkilât*'ın girişinde *Miftâhu'l-Fâtiha*'nın muhtevası hakkında detaylı bilgi verilmektedir (İÜ 1b-4a, K 86b-91a). Buna göre Karsî, tevhîdin hakikatine varmak ve imanı muhafaza etmenin öncelikle küfür, şirk ve imanın ne demek olduğunu bilmekle mümkün olacağından hareketle, birçok ayet ve hadis ile bunların izahı için yazılan tefsir ve şerhlerin, Hanefî usûl ve fûrû kitaplarının konuya dair kayıtlarından istifade ile Fâtiha sûresine dair otuz cüz kadarlık bir tefsir yazmış ve *Miftâhu'l-Fâtiha* (Fâtiha'nın anahtarı) şeklinde isimlendirmiştir. Eserin fıkha müteallık kısımlarında başta Hanefî mezhebi olmak üzere Süfyân-ı Sevri ve Davud ez-Zahiri'nin mezheplerinin de dâhil olduğu altı mezhep dikkate alınmıştır (İÜ 1b, K 86b).¹⁷ Eser hem hocalar hem de talebeler için kaleme alınmış olup Fâtiha Sûresinin Kur'ân'ın özü olması sebebiyle Kur'ân kelimeleri ve bu kelimelerin sıfatlarına dair şüphelerin *Miftâhu'l-Fâtiha* ile izale edeceği müellif tarafından belirtilmektedir. Karsî bir örnek teşkil etmesi açısından bismelenin başında zikredilen ba (ب) harfinin tefsirinde; ba harfi ile diğer harflerin manaları, kısımları; zarfların kısımları, manaları; müteallakâtı, irabları ve hareketlerini ele aldığını ifade etmektedir (İÜ 1b-2a, K 86b-87b).

Eser oldukça güzel bir tertîbi (sistematiği) haizdir. Ana başlıklar itibariyle 14 *kabes*, 14 *tenbîh* ve *hâtimed*en müteşekkil olan eserin oldukça fazla alt başlıkları bulunmaktadır.¹⁸ 14 *kabeste*; Nasâra (Hıristiyanlık), Seneviyye ve Mecûsiliğin tarifi, Hıristiyan fırkalar, ehlikitabın tarifi, Müslümanların ehlikitabın kestiği hayvanları yiyebileceği ve kadınlarıyla evlenebileceği, ehlikitabın müşrik addedilmesi, ehlikitabın şirki ile müşriklerinki arasındaki fark, Yahudiliğin tarifi, Yahudilerin ve Hıristiyanların şirki arasındaki fark, Allah Teâlâ'nın Hz. Üzeyr'i

¹⁶ Bursalı, müellifimizin *Tefsîru'l-Müşkilât*'a ilaveten *Miftâhu'l-Fâtiha* adında bir eseri olduğunu kaydetmektedir. Bk. Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, 1: 309. Buna mukabil İsmail Paşa ve Kehhale, Karsî'nin sadece *Tefsîru'l-Müşkilât* adlı eserini zikrederler. İsmail Paşa, Hediye-yetü'l-Ârifin, 1: 659; İzâhu'l-Meknûn, 1: 310; Kehhale, Mucemu'l-Müellifin, 2: 359. Öte yandan Suudi Arabistan Kralı Faysal İslam Araştırmaları Merkezi'nin hazırlamış olduğu Hizânetü't-Türâs isimli yazma eserler fihristinin 113164 sıra numaralı (cilt: 112, sayfa: 590) maddesinde, aynı merkezin kütüphanesinde bulunan (kayıt nr. B11451) Hâşiye alâ Hâşiyeti'l-Cürcânî alâ Şerhi Muhtasarı İbni'l-Hâcib (حاشية على حاشية الجرجاني على شرح مختصر ابن الحاجب) adlı eserin hicri 1188'de vefat eden Osman b. Davud b. Muhammed el-Karsî'ye ait olduğu zikredilmektedir. Ancak esere ulaşmaya muvaffak olamadığımız ve müellifimizin 'Hayatı' başlığında zikrettiğimiz bilgi karışıklığının mezkûr eserin müellifi hakkında da söz konusu olabileceğinden hareketle bu kaydı ihtiyatla değerlendirip müellifimizin eserleri arasında zikretmedik. Bk. el-Mektebetü's-Şâmîle (المكتبة الشاملة), "Hizânetü't-Türâs/حزانة التراث", erişim: 3 Kasım 2018, <http://shamela.ws/browse.php/book-5678/#page-111590>.

¹⁷ Müellifimizin Hanefî mezhebini öncelmesi onun bu mezhebe bağlılığını göstermektedir. Nitekim kaynaklarda Osman el-Karsî'nin el-Hanefî (الحنفى) nisbesi de zikredilmektedir. İsmail Paşa, Hediye-yetü'l-Ârifin, 1: 659; İzâhu'l-Meknûn, 1: 310; Kehhale, Mucemu'l-Müellifin, 2: 359.

¹⁸ 12. tenbîh 14 tebsıra, 10. tebsıra 14 tezkire, 14. tenbîh 2 bâb, 1. bâb 99 fasl şeklinde alt başlıklara ayrılmaktadır. Bk. Osman b. Davud, *Tefsîru'l-Müşkilât*, İÜ 2b-3b, K 88b-90b.

dirilmesi ve Üzeyr (a.s.)'in bu diriltmeden sonra Tevrat'ı okuması, Tevrat'ın hacmi, müşriklerin Allah Teâlâ'nın âlemleri yarattığını ikrar etmeleri mevzuları işlenmektedir. 14 *tenbîhte* ise *kabes* kısmındaki mevzuların mufassal bir şekilde ele alındığı görülmektedir. *Hatime* kısmına gelince burada eserin me'hazi olan kitapların isimleri, hacimleri, müellifleri, müelliflerinin nisbeleri ve memleketleri beş ilim (fenn) kategorisi altında zikredilmektedir. Bu kategoriler şunlardır: a. Arapça lügatler ile Türkçe ve Arapça'ya çevrilen Farsça lügatler, b. Tefsirler, c. Hadis kitapları, d. Usûl-i fıkıh eserleri, e. Furû-ı fıkıh eserleri (İÜ 2a-4a, K 87b-90b).

Osman el-Karsî'nin mukaddimede *Miftâhu'l-Fâtîha*'dan bahsetmesinin sebebi, *Tefsîru'l-Müşkilât* ile *Miftâhu'l-Fâtîha*'nın benzer konuları ele alması sebebiyle *Miftâhu'l-Fâtîha*'nın bir müracaat kaynağı olabileceği düşüncesidir. Öte yandan Karsî, konuya dair müktesebatının kıyafetini de ihsas etmektedir.¹⁹

2.2. Tefsîru'l-Müşkilât ve Kâşifü'l-Uğlûtât

Osman el-Karsî *Tefsîru'l-Müşkilât ve Kâşifü'l-Uğlûtât* adlı eserini yazmaya 1140/1727'de başlamışsa da hangi ayda başladığına dair bir bilgiyi haiz değiliz. Müellif o sırada 40 yaşında olduğunu belirtmektedir. Eserin bitirildiği tarih ise 1141/1728'in başı olarak zikredilmektedir. Eserin son sayfasına düşülen ve yazı benzerliğinden dolayı müellife yahut müstensihâye ait olduğu anlaşılan notta, eserin yazımı bittiği sırada Osman el-Karsî'nin 41 yaşında olduğu ifade edilmektedir. Öte yandan bu eserin İstanbul'da ikmal edildiğini yine müellifin esere düştüğü kayıttan öğrenmekteyiz (İÜ 4b, 127a, 127b, K 91b).

2.2.1. Eserin İsmi

Eserin tam adı *Tefsîru'l-Müşkilât ve Kâşifü'l-Uğlûtât* (تَفْسِيرُ الْمُشْكِلَاتِ وَ كَاشِفُ الْأُغْلُوطَاتِ) tır. Ancak Osman el-Karsî'nin *الأغْلُوطَات* (uğlûtât) kelimesini sehven *الأغْلُطَات* (uğlutât) şeklinde yazdığı görülmektedir (İÜ 4a, 4b, 127a; K 91b). Kelimenin müfredi; yanılmak, yanlış yapmak anlamına gelen *غَلِطَ* fiilinin *أَفْعُولَةٌ* veznine uyarlanmış hali *الأغْلُوطَة* (uğlûta) olup, insanın aklını çelen, onu yanlış sevk eden, yanılta bilumum söze denilmektedir. Cemisi *الأغْلُوطَات*, *الأغْلُوطَات* ve *الأغْلُوطَات* şeklinde gelir.²⁰

Eserin kütüphane kataloglarında sehven *Miftâhu'l-Fâtîha* olarak kaydedildiği görülmektedir.²¹ *Tefsîru'l-Müşkilât*'a ait nüshaların *Miftâhu'l-Fâtîha* olarak zikredilmesinin sebebi, Osman el-Karsî'nin *Tefsîru'l-Müşkilât*'ın girişinde genişçe (beş sayfa kadar) *Miftâhu'l-Fâtîha*'nın yazılma sebebi, ismi ve muhtevâsından bahsetmesidir. Dolayısıyla bu kısmında

¹⁹ Osman el-Karsî'nin *Tefsîru'l-Müşkilât*'in içeriğinde *Miftâhu'l-Fâtîha*'ya göndermelerde bulunduğu da görülmektedir. Bk. Osman b. Davud, *Tefsîru'l-Müşkilât*, İÜ 16b-17a, 18a.

²⁰ İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâleddin Muhammed b. Mükerrrem (ö. 722/1311), *Lisânu'l-Arab*, nşr.: Abdullah Ali el-Kebîr v.d., Kahire, Dâru'l-Meârif, ty., 36: 3281-3282. Eser adındaki 'el-Uğlûtât' kelimesi ile neyin kastedildiği hakkında 'Eserin Muhtevâsı' başlığına bakınız.

²¹ Bk. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. A 1892; Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi - Burdur İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, nr. 15 Hk 377/4.

kırmızı mürekkeple üstü çizilen “وَسَمِيَّهُ بِمِفْتَاحِ الْفَاتِحَةِ” şeklindeki ibare, eserin *Miftâhu'l-Fâtiha* olarak kaydedilmesine neden olmuştur (İÜ 1b-4a, K 86b-91a).²² Ancak eserin takip eden sayfaları okunduğunda isminin *Tefsîru'l-Müşkilât ve Kâşifü'l-Uğlûât* olduğu anlaşılmaktadır (İÜ 4a-4b, K 91a-91b). Bağdatlı İsmail Paşa da *Îzâhu'l-Meknûn* adlı eserinde *Tefsîru'l-Müşkilât*'ın “الحمد لله الذي توحد بجلال ذاته و تفرد بكمال صفاته” şeklinde başladığını zikretmektedir.²³

2.2.2. Eserin Nüshaları

Araştırmalarımız neticesinde *Tefsîru'l-Müşkilât*'ın iki nüshasına ulaşılmış bulunuyoruz. Bunlardan ilki A 1892 no'da kayıtlı İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi nüshası, diğeri ise 15 Hk 377/4 numaralı Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Burdur İl Halk Kütüphanesi koleksiyonu nüshasıdır.

2.2.2.1. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi

Bu nüshanın hâtimesinde yer alan “تم الكتاب على يد مؤلفه عثمان بن داود القارصی” şeklindeki bir kayıt (İÜ 127a), nüshanın ya bizzat müellifin kaleminden çıktığını ya da bir müstensih tarafından müellif nüshasından hareketle yazıldığına işaret etmektedir. Nüshada bulunan kenar çıkımları nüshanın kontrolden geçtiğini göstermektedir (İÜ 7b, 15a, 127a). Gerek bu bilgilerden hareket edildiğinde gerekse diğeri (Konya) nüsha ile kıyasladığımızda bu nüshanın daha sağlam olduğu söylenebilir.

Nüsha 127 varaktır. Ancak nüsha iki kapak arasına alındıktan sonra muhtemelen 21a-136b varakları arası ya bir şekilde kopmuş ya da koparılmıştır. Nüshaya iki farklı mürekkeple (kırmızı ve siyah) numaralandırma yapıldığı görülmektedir. Nüshanın tam hali kırmızı, eksik hali ise siyah mürekkeple numaralandırılmıştır.²⁴ Doğru olan numaralandırma kırmızı mürekkeple yapılandır. Çünkü 20b varağının payendesindeki “من دون الله” ifadesi sonraki varağın başında yer almamaktadır.²⁵ Bu da arada bir fasıla olduğunu göstermektedir. Diğeri yandan Osman el-Karsî eserinin mukaddimesinde (İÜ 4a-4b) çalışmasını 14 *kabes*, 14 *tenbîh*, 14 *tebsıra*, 14 *tezkiire* ve 99 *fasl*dan oluştuğunu zikretmektedir. Lakin elimizdeki nüshada 14

²² İstanbul Üniversitesi nüshasının *Miftâhu'l-Fâtiha* olarak kaydedilmesinin bir sebebi de nüshanın ilk sayfasına (1a) sonradan düşülen “مِفْتَاحِ الْفَاتِحَةِ - لعثمان بن داود القارصی - سنة ١١٤١ - بخط المؤلف” şeklindeki kayıttır. Öte yandan muasır araştırmacıların da aynı hatayı devam ettirdiği görülmektedir. Bk. Işkın, “Dâvûd el-Karsî ve Şerhu İzhârî'l-Esrâr'ı”, s. 51. Yılmaz Özdemir ise araştırmasında Osman b. Davud'un *Miftâhu'l-Fâtiha* adlı eserine düştüğü dipnotta, bu eserin İÜ Kütüphanesinde bulunduğunu ifade etmekle aynı hataya düşmektedir. Ancak aynı notun sonunda eserin ilk sayfasında *Miftâhu'l-Fâtiha* yazmakla birlikte eserin aslında *Tefsîru'l-Müşkilât* olduğunu da söylemektedir. Bk. Özdemir, “Davud el-Karsî, Hayatı, Eserleri ve ‘Şerhu'l-Avâmîli'l-Cedîd’ Adlı Eseri (Edisyon Kritik)”, s. 6 (1 no'lu dipnot).

²³ İsmail Paşa, *Îzâhu'l-Meknûn*, 1: 310.

²⁴ Siyah mürekkeple verilen numaralandırma eksik sayfaları göz ardı ederek yapılmıştır. Bu sebeple atıflarda kırmızı mürekkebi esas aldığımızı ifade etmeliyiz. Öte yandan kırmızı mürekkeple verilen numaralandırmada son varağa ١٢٧ rakamı yazılmıştır. Buradaki tek dişli ٢ rakamını 2 olarak kabul ettik. Zira 13. varakta 3 rakamının iki dişle yazılmış olduğu görülmektedir.

²⁵ Dönemin telif geleneğine uygun olarak eserde müellifçe verilen sayfa numaraları bulunmamaktadır. Bunun yerine varakların bitirildiği kelimelerin tamamının (البشر - البشر)، bir (النصارى - ی)، (الكافر - كفر) yahut cümle sonlarına konulan işaretin (ö) diğeri varak başında tekrar edilmesiyle, eser varaklarının bilâ inkıta teselsül ettiğinin anlaşılabilceği bir usul takip edilmiştir. Bk. Osman b. Davud, *Tefsîru'l-Müşkilât*, İÜ 8b-9a, 11b-12a, 12b-13a, 13b-14a,

kabes ve ilk 8 *tenbîhin* yer aldığı 20 varaklık bir kısım ile eserin hatimesinin son cümleleri ve ferağ kaydının yer aldığı son varağı bulunmaktadır. İlk 5 sayfada (İÜ 1b-4a) da *Miftâhu'l-Fâtiha*'nın içeriğinden bahsedildiği düşünüldüğünde 15 varakta 155 başlıktan sadece 22'sinin işlendiği ortaya çıkmaktadır. Başlık içeriklerinde bir standart belirlemek zor olsa da 22 başlığın 15 varakta işlenmesi, 133 başlık için yaklaşık 90-100 varağın daha olması gerektiğini göstermektedir. Bu da elimizdeki nüshanın son varağına düşülen 127 rakamının doğru olduğuna işaret eder.²⁶

Nüsha, 21 satır olup “الحمد لله الذى توحده بجلال ذاته وتفرد بكمال صفاته” ile başlamakta ve “وفى الفرقان محمد عليه السلام وعلى آله واصحابه والعلماء المتأدبين بأدابه” cümlesiyle son bulmaktadır. Talik hattıyla yazılmıştır. Karton kapağa, tezhipli bir serlevhaya ve sarı sırma cetvelli sayfalara sahiptir. Tezhipli serlevhanın içerisinde bir besmele bulunmaktadır. Yer yer metin kenarında çıkmalar bulunmaktadır. Başlıklar, kaynak olarak kullanılan eser isimleri ve önemli görülen bazı kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmış, ayet, hadis ve İncil ifadelerinin üst kısımları yine kırmızı mürekkeple işaretlenmiştir.

2.2.2.2. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi

Nüsha *er-Reddu'l-Mefazih ala Men Yukeffiru's-Sâlih* (1b-60a), *Risâle fî Beyâni'l-Firaki'd-Dâlle* (61b-62b) ve Gazzâlî'nin *Künûzu'l-Cevâhir* (71b-84a)'i ile birlikte ciltlenmiş olup en sonda (86b-95a) yer almaktadır.²⁷ Nüshanın, 95a varağının ilk satırındaki فى جميع الامور ifadesiyle aniden kesildiği ve eksik bırakıldığı görülmektedir. Bu kadarlık kısım, İstanbul Üniversitesi nüshası dikkate alındığında, hacim bakımından eserin yirmi beşte birine tekabül etmektedir. Konya nüshasının nihayete erdiği yer İstanbul Üniversitesi nüshasında 6b varağının 10. satırına karşılık gelmektedir. Bu nüshanın da yukarıda zikrettiğimiz sebepten ötürü sehven *Miftâhu'l-Fâtiha* şeklinde kataloglandığını görmekteyiz.

Nüsha, 19 satır olup “الحمد لله الذى توحده بجلال ذاته وتفرد بكمال صفاته” ile başlamakta ve “واثبتوا للولد الالوهية المخصوصة بذات الله المستقل فى جميع الامور” cümlesiyle son bulmaktadır. Talik hattıyla yazılmıştır. Çiçek desenli, kahverengi meşin bir cilde sahiptir. Yer yer metin kenarında birkaç kelime çıkmaların bulunduğu, yanlış yazılan kelime ve cümlelerin ise üzerinin çizildiği görülmektedir. Başlıklar ve önemli görülen bazı kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmış, tamamı olmasa da bazı ayet ve hadis metinlerinin üst kısımları kırmızı mürekkeple işaretlenmiştir. Varak başları reddâdelerle kaydedilmiştir.

Nüshada vakıf mührü bulunmaktadır. 1233 tarihli bu mühürde eserin Süleyman, Hüseyin ve Ali isimlerindeki zevat tarafından Burdur'da bulunan ‘Sadrazam Kütüphanesi’ne vakfedildiği kayıtlıdır. Vakıf mühründeki tarihten hareket edilirse nüshanın bağışlandığı

²⁶ Bu bakımdan Yılmaz Özdemir’in bu nüshaya dair “Eserin 10.vr ile 128vr. kısmı yoktur.” şeklindeki ifadesi “vr. 21a ile vr. 126b kısmı yoktur.” şeklinde tashih edilebilir. Bk. Özdemir, “Davud el-Karsi, Hayatı, Eserleri ve ‘Şerhu'l-Avâmîlî'l-Cedîd’ Adlı Eseri (Edisyon Kritik)”, s. 6 (1 no’lu dipnot).

²⁷ Nüsha numaralandırırken Tefsîru'l-Müşkilât’ın başladığı 86b varağına sehven 85 rakamı yazıldığı görülmektedir. Hâlbuki eserin içeriğinden ilk varak ile 87 rakamının verildiği bir sonraki varak arasında bir eksiklik görünmemekte ve 87 rakamından sonra cildin sonuna kadar varak numaraları müteselsilen devam etmektedir.

kütüphanenin Osmanlı sadrazamlarından Burdurlu Derviş Mehmet Paşa'nın inşa ettirdiği kütüphane olması kuvvetle muhtemeldir.²⁸

2.2.3. Eserin Muhtevası

Osman b. Davud el-Karsî bu eserini, Yenişehirli Veliyyüddîn Cârullah b. Mustafa (v. 1151/1738)'nın *Hâşiye alâ Hâşiyeti Muhyiddîn alâ Şerhi Hüsâmiddîn el-Kâtî alâ İsâgucî* adlı eserinin baş taraflarında Mecûsî ve Yahûdilerin Allah'tan başka ilah olmadığını inkâr etmeleri sebebiyle ehlikitaptan addedilmeyeceğine dair zikrettiği yanılıcı bilgileri (uğlûtât) afişe etmek, onların sahteliğini ortaya koymak üzere telif ettiğini ifade etmektedir (İÜ 4a, 4b; K 91a-91b).²⁹

Veliyyüddîn'in eserinin künyesinde geçen *İsâgucî (er-Risâletü'l-Esîriyye fi'l-Mantık)* Esîrüddîn el-Mufaddal b. Ömer es-Semerkindî el-Ebherî (v. 663/1265)'nin mantığa dair meşhur eseridir. Künyedeki diğer eser İsâgucî üzerine Hüsâmüddîn Hasan el-Kâtî'nin yazmış olduğu şerhtir. Hüsâmüddîn'in İsâgucî üzerine yazdığı şerhe de Muhyiddîn et-Tâlişî bir hâşiye yazmıştır.³⁰

Osman el-Karsî reddiyede bulunacağı Veliyyüddîn Cârullah'ın ifadelerini eserine şu şekilde alıntılarını yapmıştır:³¹

"والنصارى هذا عطف على قوله الثنوية والمجوس لا وجه لذكره ههنا لانهم من أهل الكتاب و يجوز اكل ذبيحتهم ولو كانوا منكرين للوحدانية فيكونون من المشركين فكيف يجوز اكل ذبيحتهم والعجب منه ما ذكر اليهود من أهل الكتاب مع انهم اشد منهم حيث قالوا ان عزيراً ابن الله لما احياء الله تعالى بعد موته وكان يقرأ التوراة عن ظهر قلبه نعم انهم من الكافرين والكفر اعتم من الشرك و كلامنا في رد من انكر الوحدانية لا في رد من انكر النبوة قال الفاضل سيف الدين الأبهري في شرح المواقف لا قائل بوجود الهين واجب الوجود الا ثنوية وقال السيد قدس سره في شرح المواقف تنبيه كما لا يحل ذاته في غيره لا يحل صفته في غيره لان الانتقال لا يتصور على الصفات و انما هو من خواص الذوات لا مطلقاً بل الأجسام"

"*Nasârâ* lafzı, *Seneviyye* kavline matufur. *Mecûs* lafzına gelince, burada onu zikretmeye gerek yoktur. Çünkü *Mecûsiler* ehlikitaptan olup kestiklerinin yenilmesi caizdir. Şayet *Mecûsiler* Allah'tan başka ilah olmadığını inkâr edip de müşrik olsalar, onların kestiklerini yemek nasıl caiz olabilir! Bundan daha acayibi, Allah Teâlâ'nın Hz. Üzeyr'i öldükten sonra

²⁸ Bk. Burdur İl Halk Kütüphanesi, "Tarihçemiz", erişim: 3 Kasım 2018, <http://www.burdurkutup.gov.tr/TR-105335/tarihcemiz.html>.

²⁹ Veliyyüddîn Cârullah hakkında bilgi için bk. Mehmed Ali Ayni, "Türk Mantıkçıları", Dârülfünûn İlahiyyât Fakültesi Mecmûası, sene: 3, sayı: 10, 1928, s. 58-59; Tahsin Özcan, "Veliyyüddîn Cârullah" md., Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ankara, 2013, 43: 38-39. Bağdatlı İsmail Paşa, Tefsîru'l-Müşkilât'ın Delâilü'l-Hayrât adlı bir eserini şerhine dair olduğunu ifade etmiş ancak bu bilgiye soru işaretini koymuştur. Ancak bu bilgi doğru değildir. Kehlâle de bu bilgiyi Mucemü'l-Müellifin adlı eserinde aynen tekrarlamaktadır. Bk. İsmail Paşa, Hediyetü'l-Ârifin, 1: 659; Kehlâle, Mucemü'l-Müellifin, 2: 359. Aynı şekilde Yılmaz Özdemir'in çalışmasında Tefsîru'l-Müşkilât'ın yazılma sebebini belirttiği "Miftahu'l-Fatiha revaç bulunca 1141'de esere yeni bir şekil vererek genişletmiş ve Tefsîru'l-Müşkilât şeklinde isim vermiştir." ifadeleri de hakikati yansıtmamaktadır. Bk. Özdemir, "Davud el-Karsî, Hayatı, Eserleri ve 'Şerhu'l-Avâmîlî'l-Cedîd' Adlı Eseri (Edisyon Kritik)", s. 6 (1 no'lu dipnot).

³⁰ Abdülkuddûs Bingöl, "Ebherî, Esîrüddîn" md., Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ankara, 1994, 10: 75-76; Özcan, "Veliyyüddîn Cârullah" md., DİA, 43: 38-39. Osman el-Karsî de eserinde Veliyyüddîn'in mantığa dair eserinin Muhyiddîn'in hâşiyesi olduğunu belirtmektedir. Osman b. Davud, Tefsîru'l-Müşkilât, İÜ 4a, 4b; K 91a-91b. Muhyiddîn'in bu eserine Muslihüddîn Mustafa Sürûrî (v. 969/1562) de 'Hâşiye alâ Şerhi Hüsâm el-Kâtî ale'l-İsâgucî' adında bir hâşiye kaleme almıştır. Bk. İsmail Güleç, "Sürûrî, Muslihüddîn Mustafa" md., Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ankara, 2010, 38: 171.

³¹ Veliyyüddîn Cârullah'ın ifadelerinin tamamı için bk. Veliyyüddîn Cârullah, Hâşiye alâ Hâşiyeti Muhyiddîn alâ Şerhi Hüsâmiddîn el-Kâtî, Süleymaniye Kütüphanesi Cârullah Koleksiyonu, nr. 1366, vr. 12b; nr. 1367, vr. 21a.

dirilmesi ve onun Tevrat'ı ezberinden okuması sebebiyle 'Üzeyr Allah'ın oğludur' diyen Yahûdîlerin, Mecûsîlerden daha büyük bir küfür içerisinde olmalarına rağmen ehlikitaptan olduğunu söylemektir! Evet! Yahûdîler kâfirdendir ve küfir şirkten daha şümüllü bir kavramdır. Bu dediklerimiz, Allah'tan başka ilah olmadığını inkâr edenlerin ehlikitaptan olduğunu red hakkındadır, yoksa nübüvveti inkâr edenlerin ehlikitaptan olduğunu redde dair değildir. Fazîletli Seyfüddîn el-Ebherî *Şerhu'l-Mevâkıf* adlı eserinde, *Seneviyye* dışında Vâcibu'l-Vücûd'un iki ilah olduğunu söyleyen kimse olmadığını ifade etmektedir. Seyyid (Şerîf el-Cürçânî) (k.s.) de *Şerhu'l-Mevâkıf* adlı eserinde şöyle demektedir: 'Allah Teâlâ'nın zâtının başka birinde olduğu(nun düşünülmesi) nasıl helal değilse sıfatının da başkasında olduğu(nun düşünülmesi) helal değildir. Zira intikâl sıfatlar hakkında tasavvur edilemez. O, zâtî hâssalardan olup mutlak olarak değil ancak cisimlerle intikâl eder.'"

Görüldüğü üzere Veliyyüddîn Cârullah, Muhyiddîn'in mecûsîlerin ehlikitaptan addedilerek boğazladıkları hayvanların yenilmesi hakkındaki ifadelerine itiraz etmekte, vahdâniyyeti yani Allah'tan başka ilah olmadığını inkâr eden mecûsîlerin müşrik sınıftan olmaları sebebiyle kestiklerinin yenilmesinin caiz olamayacağını iddia etmektedir. Aynı şekilde Hz. Üzeyir'in Allah'ın oğlu olduğunu söyleyen Yahûdîlerin Mecûsîlerden daha kötü bir konumda bulunmaları sebebiyle kâfir oldukları dolayısıyla ehlikitaptan sayılmayacaklarını ifade etmektedir. Nübüvvetin inkârının kişiyi ehlikitap olmaktan çıkarmayacağını ancak vahdâniyyeti inkâr etmenin kişinin ehlikitap vasfını yok edeceğini belirtmektedir. İşte müellifimiz Osman el-Karsî, Veliyyüddîn'in mecûsi ve yahûdîlerin ehlikitap olamayacağına dair bu ifadelerindeki hataları göstermek için sadedinde bulunduğumuz eserini kaleme almıştır.

Osman el-Karsî yukarıda metni verilen ifadeleri 14'e ayırmış ve bunları *kavl/القول* başlığı ile ayrı ayrı ele alarak değerlendirmiştir. Her *kavli*, müellifimizin bu kısma ait açıklamalarını içeren bir *kabes/القَبَس* (ateş kozu³²) izlemektedir. 14 adet *kavl* ve *kabes* çiftleri bittikten sonra, *kabes* kısımlarındaki ıstılah ve ifadeleri açıklayan 14 tane *tenbîh/التنبيه* gelmektedir. 13. *tenbîh* 14 *tebsıra/التبصرة*, 10. *tebsıra* 14 *tezkiye/التذكرة*, 14. *tenbîh* ise 99 *fasl/الفصل* ile açılmıştır. Karsî zikretmese de eserin sonunda kaynakların tanıtıldığı bir *hâtîme* kısmının bulunduğunu, elimizdeki esere ait son varakın ilk satırlarından anlamaktayız (İÜ 4a-4b, 127a; K 91a). Ayrıca Bağdatlı İsmail Paşa da eserin temel olarak 14 *kabes*, 14 *tenbîh* ve *hâtîme* şeklinde tertîb edildiğini aktarmaktadır.³³

Karsî yukarıya metni verilen alıntıyı zikrettikten sonra insanların tek bir ümmet olmayıp fırka fırka olduğunu ve Allah'ın kıyamet gününde bunlar arasında bir ayrıma gideceğini beyan eden ayetlerle (el-Mü'minûn 23/53, es-Secde 32/25, el-Hac 22/17, eş-Şûrâ 42/8) eserine başlamaktadır. Ardından *meçûs*, *müşrik*, *din*, *millet* ve *mezhep* kavramlarının ne manaya geldiğini ayetler ve muhtelif kaynaklardan istifade ile açıklamaktadır (İÜ 4b-5a). Bu girizgâhın

³² Bu kelime Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. Musa'nın ateş yakmak için başka bir ateş kaynağından almak istediği köz için kullanılmaktadır. Bk. Tâhâ 20/10, en-Neml 27/7. Müellif de başlıklara kabes ismini vermede Tâhâ 20/10. ayetten esinlendiğini ilk kabes başlığından evvel bu ayeti zikretmekle ihsâs etmektedir. Bk. Osman b. Davud, Tefsîru'l-Müşkilât, İÜ 5a-5b, K 93a.

³³ İsmail Paşa, İzâhu'l-Meknûn, 1: 310.

akabinde Veliyyüddîn Cârullah'ın yukarıdaki ifadelerini teker teker ele almaya başlamakta ve her ifadeden sonra *kabes* başlığı ile izâhatta bulunmaktadır.

Müellifimizin ilk üç *kabeste nasârâ*, *mecûs* ve *seneviyye* hakkında bilgi verdiği görülmektedir. *Nasâra* lafzını izah sadedinde kelimenin Kur'ân'da zikredildiği ayetleri vermektedir. Ardından *mecûs* kelimesinin tahliline geçerek Mecûsîlerin itikadi inançlarından bahsetmektedir. Bu arada senevîlerle Mecûsîlerin farkına da değinmektedir. Kur'ân'ın zulüm ve nûrun Allah tarafından yaratıldığına dair ayetlerinin (el-Enâm 6/1, el-Bakara 2/257) zulüm ve nûru iki ilah kabul eden Mecûsi ve Senevîlere bir cevap mahiyetinde olduğunu anmaktadır. Hıristiyanların da tek fırka olmadığını *Nastûriyye*, *Melkâiyye* ve *Yakubiyye* şeklinde üç fırkaya bölündüklerini, Nastûriyenin “Mesîh Allah'ın oğludur” (et-Tevbe 9/30), Melkâiyyenin “Allah için üçüncüsüdür” (el-Mâide 5/73), Yakubiyyenin ise “Allah Mesih'tir” (el-Mâide 5/17, 72) inancında olduğunu ifade etmektedir (İÜ 5a-6b). Dördüncü *kabeste* semâvî bir dine inanan herkesin ehlikitap olacağına dair kabulü zikrederek mecûsîleri ehlikitap dışı kabul eden Veliyyüddîn'in kanaatini reddetmektedir (İÜ 6b). Beşinci *kabeste* onların kestiklerinin yenilmesinin ve kadınları ile evlenilmesinin Kitap (el-Mâide 5/5), Sünnet (سُنُّوا بِیَوْمِ سُنَّةِ أَهْلِ الْكِتَابِ) ³⁴ ve icmâ ile sabit olduğunu ifade etmektedir (İÜ 6b-7a). Altı ve yedinci *kabeslerde* vahdâniyyeti inkâr edenlerin müşrik olacağı (el-Bakara 2/135; Âl-i İmrân 3/67, 95) ve kestiklerinin yenilemeyeceğine dair ifadelerin doğruyu yansıttığını kabul etmekte ve bu hakikati ayetlerle (el-Bakara 2/173, 221; el-Mâide 5/3, 4; el-Enâm 6/121) ortaya koymaktadır. Ancak Mecûsî ve Senevî gibilerin kitâbî olması sebebiyle bundan istisna edildiklerini Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in kanaatleri ile ifade etmektedir (İÜ 7a-8a). Sekizinci *kabeste* Veliyyüddîn'in Yahûdilerin ehlikitaptan sayılamayacağına dair sözlerini reddiyeye girişen Osman el-Karsî, yahûdî kelimesinin iştikakı ve anlam alanına dair tafsili bilgi vermektedir (İÜ 8a-8b). Dokuzuncu *kabeste* ise Hz. Üzeyir'in Allah'ın oğlu olduğunu kabul eden Yahudilerin ehlikitaptan sayılamayacağını söylemenin Hıristiyanların da ehlikitap olamayacağını söylemeyi gerektirdiğini, zira onların ulûhiyyet konusunda Yahudilerden daha kötü bir durumda bulunmalarını ele almaktadır (İÜ 8b-9b). On ve on birinci *kabeslerde* Hz. Üzeyir'in öldükten sonra diriltip (el-Bakara 2/259) Tevrat'ı ezberden okuduğu gibi el-Mâide 5/110. ayetin ifadesiyle Hz. İsa'nın da aynı işi yaptığına dikkat çekmektedir (İÜ 9b). On ikinci *kabeste* küfrün şirkten daha geniş bir kavram olup olmadığını ele almaktadır (İÜ 9b-10a). On üçüncü *kabeste* Veliyyüddîn'in kendisinin kanaatine destek için Ebherî'den yaptığı alıntının ona destek olamayacağını çünkü Ebherî'nin bunu Hıristiyanların müşriklerden olmadığına delil getirmek için zikrettiğini ifade etmektedir (İÜ 10b). Son kabes olan on dördüncü *kabeste* de Cürçânî'den yapılan iktibasa dair mülâhazaların serdedildiği görülmektedir (İÜ 10b-11a).

Osman el-Karsî 14 *kabesi* bitirdikten sonra bu kabeslerde zikredilen ve daha fazla izah gerektiren hususları 14 *tenbîh* ile açıklamaya başlamaktadır. Bu tenbîhlerde çokça ayete yer verildiği ve muhtelif tefsirlerden istifade ile konuların izah edildiği görülmektedir. İlk *tenbîhte* müellifin de belirttiği üzere *şirk* ve *zulüm* kavramları ve bunların kısımlarına dair açıklamalar

³⁴ Muvatta', “Zekât”, 42.

yapılmaktadır (İÜ 11a-12b). İkinci *tenbîh* Yahudilerin Hz. Üzeyr'in Allah'ın oğlu olduğuna dair sözlerinin tahliline dairedir. Hz. Üzeyr'in kıssasının anlatıldığı el-Bakara 2/259 ayetinin tahlili başta olmak üzere tefsir kaynaklarından istifade ile konuya dair geniş izahatta bulunmaktadır (İÜ 12b-15a). Üçüncü *tenbîhin* de Hıristiyanların “Mesîh Allah'ın oğludur” (et-Tevbe 9/30) sözleri hakkında olduğu görülmektedir (İÜ 15a-18a). Dördüncü *tenbîh* ile sekizinci *tenbîh*ler önceki *tenbîh*ler kadar uzun tutulmamış ve hemen hemen üç varakta izah edilmiştir. Buna göre dördüncü *tenbîhte* Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen *Meryem*, *Harûn* ve *İmrân* şahsiyetleri (İÜ 18a-19a); beşinci *tenbîhte* *rabbâniyyûn* ve *ahbâr* (İÜ 19a-19b); altıncı *tenbîhte* *kıssîsîn* (İÜ 19b); yedinci *tenbîhte* *ruhbân* kelimesi hakkında bilgi verilmiştir (İÜ 19b-20a). Nüsha eksikliği sebebiyle yarısını görebildiğimiz sekizinci *tenbîhte* ise yahudilerin Hz. Üzeyr'i Allah'ın oğlu, ahbârı da rabler edinmeleri tefsir edilmektedir (İÜ 20a-20b).

2.2.4. Eserin Kaynakları

Osman el-Karsî eserine bir *hâtîme* kısmı eklemiş ve bu kısımda eserin telifi esnasında istifade ettiği kaynakları zikretmiştir. Ancak elimizdeki nüshalar eksik olduğundan bu kısımdaki eserleri bilmemekteyiz. *Miftâhu'l-Fâtîha*'nın *hâtîme* kısmını dikkate aldığımızda *Tefsîru'l-Müşkilât*'ın *hâtîmesi* yani kaynakçasının da ilimlere göre tasnif edilmiş olduğunu söyleyebiliriz.³⁵

Tefsîru'l-Müşkilât'ta ilgili mevzular izah edilirken oldukça fazla ayet kullanılmaktadır. Bu ayetler ele alınırken ise tefsir kaynaklarının çokça kullanıldığı görülmektedir. *Tefsîru'l-Müşkilât*'ın elimizde bulunan kısmında ilm-i tefsire dair şu eserlerden istifade edilmiştir: Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed es-Semerkandi (ö. 373/983), *Tefsîr*; Ahmed b. Muhammed b. Ahmed es-Semerkandi el-Haddadi (ö. 400/1010), *el-Mûdih fi't-Tefsîr*; Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisaburi el-Vahidi (ö. 468/1075), *el-Veciz fi Tefsiri'l-Kitâbi'l-Aziz*; Hüseyin b. Mes'ud el-Begavî (ö. 516/1122), *Meâlimü't-Tenzîl*; Mahmûd b. Hamza b. Nasr el-Kirmânî (ö. 535/1141), *Lübâbü't-Tefsîr*; Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşeri (ö. 538/1144), *el-Keşşâf*; Fazl b. Hasan b. Fazl et-Tabersi (ö. 548/1153), *Tefsîru Cevâmii'l-Câmi*; Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209), *Mefâtîhu'l-Gayb*; Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubi (ö. 671/1273), *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*; Ahmed b. Yûsuf b. el-Hasen el-Kevâşî el-Mevsilî (ö. 680/1281), *et-Telhis fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim*; Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî (ö. 685/1286), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*; Ebü'l-Bekkat Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî (ö. 710/1310), *Medârikü't-Tenzîl*; Kemâlüddîn Abdürrezzâk b. Ebî'l-Ganâim Muhammed el-Kâşânî (ö. 736/1335), *Te'vilâtü'l-Kur'ân*; Alaeddin Ali b. Muhammed b. İbrâhim el-Bağdadi el-Hazin (ö. 741/1341), *Lübâbü't-Te'vil fi Meâni't-Tenzîl*; Ahmed b. Yûsuf es-Semin el-Halebi (ö. 756/1355), *ed-Dürri'l-Masûn*; Ahmed b. Mahmûd Sivasi Şehabeddin es-Sivasi (ö. 860/1456), *Uyûnu't-Tefâsîr*; İbn

³⁵ *Tefsîru'l-Müşkilât*'ın İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi nüshasında son varığın mevcut olduğu ve bu varakta ferağ kaydından evvel hatimenin son kısmının yer aldığı görülmektedir. Müellifin kaynakçayı nasıl kaleme aldığına dair bir fikir vermesi açısından söz konusu kısım incelenebilir. Bk. Osman b. Davud, *Tefsîru'l-Müşkilât*, İÜ 127a.

Kemal Ahmed Şemseddin Kemalpaşazade (ö. 940/1534), *Tefsîru İbn Kemâl*; Şeyhülislam Ebussuud Efendi (ö. 982/1574), *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*; Ebü'l-Hasen Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî (ö. 1014/1605), *Envâru'l-Kur'ân ve Esrâru'l-Furkân*.

Ayrıca eserde fıkha dair Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Sehl es-Serahsi (ö. 483/1090)'nin *el-Mebsût*'u, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî (ö. 710/1310)'nin *el-Müstesfa, el-Menâr*'ı, Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid İbnü'l-Hümmam (ö. 861/1457)'in *Fethu'l-Kadîr*'i; akâide dair Necmeddin Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî (ö. 537/1142)'nin *Hakâiku'n-Nesefî*'si, Seyfeddin Ahmed el-Ebherî (ö. 800/1398)'nin *Şerhu'l-Mevâkıf* 1, Alî b. Muhammed b. Alî Seyyid Şerîf Hanefî el-Cürçani (ö. 816/1413)'nin *Şerhu'l-Mevâkıf* 1; ilm-i hadise dair İzzeddin Abdüllatif b. Abdülazîz b. Eminateddin İbn Melek (ö. 821/1418)'in, *Şerhu Meşariki'l-Envar*'ı kaynak olarak kullanılmıştır. Lugatlerden ise Ebû Nasr İsmail b. Hammad el-Cevheri (ö. 400/1009)'nin *es-Sihâh*, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkadir er-Râzî (ö. 666/1268)'nin *Muhtâru's-Sihâh*, Alî b. Muhammed b. Alî Seyyid Şerîf Hanefî el-Cürçani (ö. 816/1413)'nin *Tarifât*, Muhammed b. Yakub b. Muhammed Firuzabadi (ö. 817/1415)'nin *Kâmusu'l-Muhît* adlı eserlerinden istifade edildiği görülmektedir.³⁶

2.2.5. Eserin Üslûbu ve Tefsîr İlmindeki Yeri

Tefsîru'l-Müşkilât'ın dili Arapça olup kısa cümleler halinde seçili bir üslupla kaleme alınmıştır. Karsî, eserin giriş kısmında *Tefsîru'l-Müşkilât* ile benzer mevzuları ele alması sebebiyle on sene evvel telif ettiği *Miftâhu'l-Fâtiha* adlı eserinden bahsetmektedir. Eserin içeriğinde de *Miftâhu'l-Fâtiha*'ya göndermeler yapmaktadır (İÜ 16b-17a, 18a). Giriş kısmında *Miftâhu'l-Fâtiha*'nın içindekilerini başlıklar halinde veren Karsî'nin eserlerini özenli bir tertip ile tanzîm ettiği anlaşılmaktadır (İÜ 2a-4a, K 87b-91a). Nitekim benzer bir tertibe, sadedinde bulunduğumuz eserde de rastlamaktayız. Muhteva başlığında değindiğimiz üzere Karsî, Veliyyüddin Carullah'ın reddiyede bulunacağı ifadelerini 14 cümleye ayırmış ve bunları 14 *kabes*, 14 *tenbîh* ile bunlara müteallik *tebsıra*, *tezkire* ve *fasl* şeklindeki alt başlıklarla izah etmiştir. *Kabes* kelimesinin kullanımı Tâhâ sûresi 10. ayetten mülhemdir. Karsî bunu ilk *kabes* başlığından evvel ilgili ayeti zikretmekle ortaya koymaktadır (İÜ 5a-5b, K 93a).³⁷ Eserde, bahsi geçen yahut ileride zikredilecek kısımlara gönderme yapılmak suretiyle eserin hacmini artıracak tekrarlardan kaçınıldığı da görülmektedir (İÜ 6b, 7a, 7b, 8a, 9b, 10a).

Osman el-Karsî'nin eserin konusu ile ilgili kavramları öncelikle ayetlerden hareketle açıklamaya çalıştığı görülmektedir. Söz gelimi eserinde Yahudilerin ve Mecûsîlerin ehlikitap olmaları mevzuuna geçmeden evvel konunun en temel kavramları olan *mecûs(i)*, *müşrik*, *din*, *millet* ve *mezhep* kavramlarını ilgili ayetleri zikrederek açıklama getirmektedir. *Millet*

³⁶ Bunların dışında eserlerinin isimleri verilmeden Ebu Yûsuf, İmam Muhammed, Sibeveyh, Ali el-Pezdevi, Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, Ebu'l-Hasen el-Eşarî'nin görüşlerine de yer verilmiştir.

³⁷ *Kabes* kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de, Hz. Musa'nın ateş yakmak için başka bir ateş kaynağından almak istediği köz için kullanılmaktadır. Bk. Tâhâ 20/10, en-Neml 27/7.

kelimesinin tefsiri için el-Bakara 2/282. (أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمَلَّ هُوَ فَلْيُمَلِّكَ وَلِيَّهُ بِالْعَدْلِ - وَلْيُمَلِّكَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ), Âl-i İmrân 3/178. (فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ) (وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهَا تُمَلِّي لَهُمْ خَيْرٌ لَأَنْفُسِهِمْ), Âl-i İmrân 3/95 (أَنْ اتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا) ve en-Nahl 16/123 (شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ - شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ) ayetlerini zikretmektedir. *Din* kelimesini açıklarken ise eş-Şura 42/13, 21 (شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ - شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ) ayetlerini zikrettiği görülmektedir (İÜ 4b-5a, K 92b-93a). Karsî konuyu izah sadedinde ilgili hadislerden (İÜ 7a, 8a, 9a, 11b-12a), sahabe ve tabiûn kavillerinden de istifade etmektedir (İÜ 7a, 13a, 16b, 18b).

Müellifin bir mevzuu ele alırken öncelikle ilgili kavramların iştikakını, kök manalarını ve Kur'ân ayetlerini icmâlen zikrettiği görülmektedir. Bu uslûp daha çok *kabes* başlıklarında takip edilmektedir. *Tenbîh* başlıklarında ise yoğun bir şekilde tefsirlerden istifade ile konular daha detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Nitekim *kabes* başlıklarında sıkça *tenbîh* ve alt başlıklarına göndermelerde bulunduğu görülmektedir (İÜ 6b, 7a, 7b, 8a, 9b, 10a). *Tenbîh* kısımlarının klasik bir tefsir görünümünde olduğu söylenebilir. Nitekim *tenbîh* başlıklarında yer alan 'tefsir' kelimesi de bunu teyid etmektedir.³⁸ Tüm bu açılardan eser isminde zikredilen "Tefsîr" kelimesinin lugat manası ile kullanıldığı söylenebileceği gibi yukarıdaki bilgilerden hareketle "Kur'ân'ın müşkil lafız ve ifadelerinin tefsiri" manasında kullandığı da söylenebilir.

Müellifin eserinde mensûh ayetlere değindiği görülmektedir. Örneğin; müminlerin müşrik kadınları nikâhlayamayacağından bahseden el-Bakara 2/221. ayetinin, müminlerin ehlikitaptan olan kadınlarla evlenebileceğini zikreden el-Mâide 5/5 ayeti ile nesh edildiğini zikretme ve Mâide sûresinden herhangi bir ayetin mensûh bulunmadığını ilave etmektedir (İÜ 7b).

Eser daha çok Yahudilik, Hıristiyanlık ve Mecûsiliği ele aldığı için bu dinlerin inançları ile alakalı yer yer bilgilerin verildiği görülmektedir (İÜ 5b-6b, 9a).³⁹ Bu bağlamda müellifin tefsir yahut diğer kaynaklardan alıntılarla İsrâiliyât'a dair bilgiler vermekten de geri durmadığı görülmektedir. Örneğin; el-Bakara 2/54 ayeti bağlamında Hz. Yakub'un çocuklarının adını (İÜ 8a), Âl-i İmrân 3/49 ayeti bağlamında Hz. İsa'nın halk ettiği kuşun vasıflarını (İÜ 16a-16b) zikrederken İsrâilî bilgiler aktardığı görülmektedir. Özellikle ikinci *tenbîhte* et-Tevbe 9/30 ayeti bağlamında Hz. Üzeyr'in Tevrat'ı ezberden okuması, el-Bakara 2/259 ayeti bağlamında ise ayette zikredilen kişi, karye ve hadiseye dair oldukça fazla İsrâilî malumatı tefsirlerden aktardığı görülmektedir (İÜ 12b-15a).

³⁸ Birinci *tenbîh*, şirk kelimesi (Osman b. Davud, Tefsîru'l-Müşkilât, İÜ 11a); ikinci *tenbîh*, "Üzeyir Allah'ın oğludur" kavli (İÜ 12b); üçüncü *tenbîh*, "Mesih Allah'ın oğludur" kavli (İÜ 15a); dördüncü *tenbîh*, Kur'ân'da zikredilen Meryem, Harun ve İmran şahsiyetlerinin sayısı (İÜ 18a); beşinci *tenbîh*, rabbâniyyûn ve ahbâr kelimeleri (İÜ 19a), altıncı *tenbîh*, kıssîsîn kelimesi (İÜ 19b); yedinci *tenbîh*, ruhbân kelimesi ve "Nasârâ'nın ibda' ettiği ruhbanlık" kavli (İÜ 19b); sekizinci *tenbîh*, Yahudilerin Üzeyr ve ahbârı - Hıristiyanların Mesih, Meryem, rahip ve keşişlerini rab edinmelerinin (İÜ 20a) tefsirine dairdir.

³⁹ Müellif, kendi döneminde Rûm diyârında yaşayan Yahudilerin, Hıristiyanların Hz. İsa ile Allah Teâlâ arasında kurdukları baba-oğul münasebetini Hz. Üzeyir ile Allah Teâlâ arasında kurduklarına dair şahsî tecrübesini de kaydetmektedir. Bk. Osman b. Davud, Tefsîru'l-Müşkilât, İÜ 9a.

SONUÇ

Osman b. Davud el-Karsî 1100/1689'de Kars'ta dünyaya gelmiş bir Osmanlı âlimidir. Eserlerinde kendi ismini Osmân b. Dâvûd el-Karsî el-Erzenu'r-Rûmî şeklinde belirtmektedir. Bu bilgiden hareketle onun Kars'tan sonra bir müddet Erzurum'da bulunduğu söylenebilir. Ayrıca *Tefsîru'l-Müşkilât* adlı eserine düştüğü kayıttan bu eserini Kostantîniyye (İstanbul)'de 40 yaşında kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Bu bilgi, Erzurum'dan sonra 40'lı yaşlarına tekabül eden bir dönemde İstanbul'da bulunduğunu göstermektedir. Bağdatlı İsmail Paşa müellifimizin 1188/1774'te vefat ettiğini kaydetmekteyse de nerede vefat ettiği bilinmemektedir. Bu tarihe göre Osman el-Karsî 88 yaşında dâr-ı bekâya irtihâl eylemiştir.

Osman b. Davud el-Karsî'nin bazı kaynaklarda *Emsile* şârihi meşhur Davud el-Karsî'nin mahdûmu olduğuna dair bilgiler yer almaktadır. Buna dair en erken bilginin Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde yer aldığı görülmektedir. Ancak Davud el-Karsî'nin doğum tarihinin 1099/1688 olduğu dikkate alındığında bu bilginin hakikati yansıtmadığı söylenebilir.

Osman el-Karsî'nin eserlerinden öğrendiğimiz kadarıyla 30 yaşında (1130/1718) kaleme aldığı *Miftâhu'l-Fâtîha* adlı Fâtîha sûresi tefsiri ile 40 yaşında (1140/1727) İstanbul'da kaleme aldığı *Tefsîru'l-Müşkilât ve Kâşifu'l-Uğlûtât* adlı eserleri bulunmaktadır. *Miftâhu'l-Fâtîha* adlı esere ulaşmasak da içeriği hakkındaki malumatı *Tefsîru'l-Müşkilât* adlı eserden öğrenmekteyiz. Çünkü Osman el-Karsî bu iki eserin mevzularının yakın olması sebebiyle *Tefsîru'l-Müşkilât*'ın giriş kısmında *Miftâhu'l-Fâtîha*'nın muhtevasından bahsetmiştir. Bu sebeple *Tefsîru'l-Müşkilât*'ın bazı araştırmalarda ve kütüphane koleksiyonlarında *Miftâhu'l-Fâtîha* olarak tanıtıldığı görülmektedir. *Tefsîru'l-Müşkilât*'ın telif sebebi Yenişehirli Veliyyüddîn Cârullah b. Mustafâ (v. 1151/1738)'nin *Hâşiye alâ Hâşiyeti Muhyiddîn alâ Şerhi Hüsâmiddîn el-Kâtî alâ Îsâgucî* adlı eserinin baş taraflarında Mecûsî ve Yahûdilerin Allah'tan başka ilah olmadığını inkâr etmeleri sebebiyle ehlikitaptan addedilmeyeceğine dair zikrettiği yanıltıcı bilgileri (uğlûtât) afişe etmek, onların sahteliğini ortaya koymaktır. Kolay bir Arapça ile kaleme alınan bu eser 14 *kabes*, 14 *tenbîh*, 14 *tebsıra*, 14 *tezkire* ve 99 *fasl*dan oluşmaktadır. Elimizdeki İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi nüshasında 14 *kabes* ve ilk 8 *tenbîhin* yer aldığı 20 varak ile ferağ kaydının yer aldığı eserin son varağı bulunmaktadır. Son varaktaki numara ve muhteva tahlilinden hareketle eserin tamamının 127 varaktan müteşekkil olduğu anlaşılmaktadır. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi nüshasının müellif yahut müellif nüshasından hareketle bir müstensih tarafından kaleme alındığı söylenebilir. Diğer nüsha ise Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Burdur İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda bulunup İstanbul Üniversitesi nüshasına kıyasla daha eksiktir.

Tefsîru'l-Müşkilât'ın kaynakları ve üslûbu açısından bir tefsir eseri olduğu söylenebilir. Müellif daha çok tefsir kaynaklarından istifade ile yahudiler, hıristiyanlar ve mecusiler hakkında bilgi vermekte bunların ehlikitaptan olmadıklarına dair Veliyyüddîn Carullah'ın ifadelerine reddiyede bulunmaktadır. Ayet, hadis ve tarihi malumatın bolca kullanıldığı eser Veliyyüddîn Cârullah'ın reddiyede bulunulacak ifadelerini alıntılayan bir bölümle

başlamaktadır. Osman el-Karsî daha sonra bu metne ait ifadeleri 14 *kabes* başlığı altında teker teker ele alarak izah etmektedir. Eserin *tenbîh*lere ait kısmı ise, *kabes* başlıklarında zikredilmekle birlikte daha çok açıklama isteyen mevzuların tefsir eserlerinden bolca istifade edilerek izah edildiği kısımdır. Bu bakımdan bir bakıma konulu tefsir olarak da kabul edilebilecek bu eserde müellifin klasik tefsir metotlarına bağlı kaldığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akpınar, Cemil: “Dâvûd-i Karsî” md., *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 1994.
- Avcı, Casim: “Rum” md., *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2008.
- Ayni, Mehmed Ali: “Türk Mantıkçıları”, *Dârulfunûn İlahiyât Fakültesi Mecmûası*, sene: 3, sayı: 10, 1928.
- Bağdatlı, İsmail Paşa: *Hediyetü'l-Ârifîn: Esmâu'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, y.y., Müessesetü't-Târîhu'l-Arabî, t.y.
- Bağdatlı, İsmail Paşa: *Îzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyli alâ Keşfi'z-Zunûn*, Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y.
- Bingöl, Abdülkuddûs: “Ebherî, Esîrüddîn” md., *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 1994.
- Burdur İl Halk Kütüphanesi, “Tarihçemiz”, erişim: 3 Kasım 2018, <http://www.burdurkutup.gov.tr/TR-105335/tarihcemiz.html>.
- Bursalı, Mehmed Tahir: *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1333 (h.).
- Güleç, İsmail: “Sürûrî, Muslihuddin Mustafa” md., *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 2010.
- İşkın, Gökhan Sebati: “Dâvûd el-Karsî ve Şerhu İzhâri'l-Esrâr'ı” (Basılmamış doktora tezi), İstanbul, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2000.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâleddin Muhammed b. Mükerrrem (ö. 722/1311): *Lisânu'l-Arab*, nşr.: Abdullah Ali el-Kebîr v.d., Kahire, Dâru'l-Meârif, ty.
- İmâm Mâlik, Mâlik b. Enes: *Muvatta'*, Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1985.
- Karsî, Osman b. Davud: *Tefsîru'l-Müşkilât ve Kâşifü'l-Uğlûtât*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. A 1892.
- Karsî, Osman b. Davud: *Tefsîru'l-Müşkilât ve Kâşifü'l-Uğlûtât*, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Burdur İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, nr. 15 Hk 377/4.
- Kehhale, Ömer Rıza: *Mucemu'l-Müellifîn: Terâcimu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye*, y.y., Müessesetü'r-Risâle, t.y.
- Küçük, Cevdet: “Erzurum” md, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995.
- el-Mektebetü's-Şâmile (المكتبة الشاملة), “Hizânetü't-Türâs/الترات”, erişim: 3 Kasım 2018, <http://shamela.ws/browse.php/book-5678/#page-111590>.
- Osman b. Muhammed: *İcazetname*, 1222/1807, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, no: 377.

Özcan, Tahsin: “Veliyyüddin Cârullah” md., *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 2013.

Özdemir, Yılmaz: “Davud el-Karsi, Hayatı, Eserleri ve ‘Şerhu’l-Avâmili’l-Cedîd’ Adlı Eseri (Edisyon Kritik)” (Basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 1998.

Seyyid Ahmed Efendi: *Netîcetü’l-Fetâvâ*, Milli Kütüphane-Ankara, Adana İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, nr. 01 Hk 521.

Veliyyüddîn Cârullah: *Hâşiye alâ Hâşiyeti Muhyiddîn alâ Şerhi Hüsâmiddîn el-Kâtî*, Süleymaniye Kütüphanesi Cârullah Koleksiyonu, nr. 1366, nr.1367.

Yüksel, Emrullah: “Birgivi” md., *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 1992.